

Вступ

Ця книжка про закоханих Тюдорів — родину, чії смертельні драми спростовують факт, буцімто вони були одержимі ідеєю кохання. Династія, яка віддзеркалює пізній блиск Середньовіччя, так само передбачила модерний світ, де шлюб через кохання стане такою самою нормою, як високий рівень споживання цукру, грошова економіка та, зрештою, конституційна монархія.

Крім того, це книжка про історію «куртуазного кохання»: невловимий, але всеосяжний ідеал, який панував у свідомості європейців століттями. Вона може відповісти на найцікавіші запитання про династію Тюдорів. Чому Генріх VIII одружувався шість разів? Чому Анна Болейн мала померти? Як могли придворні Єлизавети I — Лестер, Гаттон, Релі та інші — славити її як богиню, що зійшла з небес?

Погляд на сагу про Тюдорів крізь призму куртуазного кохання як ніщо інше пояснює деякі таємниці найзагадковішої династії. Щоб зрозуміти витоки цієї історії, необхідно повернутися в часі ще далі від епохи Тюдорів — назад на понад триста років. Відновлення контексту минулого, що є минулим навіть для самих Тюдорів, проливає світло на події, які в іншому випадку здаються дивними і незрозумілими з погляду сучасності.

Правила куртуазного кохання уможливили тривалі залицяння Генріха VIII до Анни Болейн і врешті призвели до її падіння. Палке захоплення Анною Болейн професійно небезпечно для дослідників історії Тюдорів. Під час роботи над книжкою я помітила, що кружляю довкола її постаті, як обережний мисливець, що боїться сполохати здобич надмірною

цікавістю. Однак в усій трясовині переконань і теорій про Анну єдиною справжньою ерессю для вірян є припущення, що для вивчення її надзвичайної історії вистачить одного розділу в дуже довгій оповіді.

Той самий куртуазний кодекс — оновлений і переосмислений — перш ніж піти у вічність, відіграє важливу роль у формуванні суверенітету Анниної дочки Єлизавети. Погляд на Тюдорів із цього ракурсу не тільки дає змогу побачити найвідоміші історії під новим кутом. Він відкриває нам у новому світлі, наприклад, племінницю Генріха Маргариту Дуглас і так званий Девонширський рукопис — збірку віршів, якими спілкувалися вони з друзями. Він проливає світло на сестру Генріха — Марію, на його пізніші шлюби — можливо, навіть на чоловіка його дочки, короля Іспанії Філіпа II. Він дає певне розуміння найзагадковіших і досі недосліджених стосунків останніх років життя Єлизавети — з графом Ессексом. Щоправда, доти гра вже зійшла на пси.

Пам'ятаєте, який подив у дитинстві викликав калейдоскоп? Ви його трусили, підносили до ока, і крихітні кольорові частинки якимось дивом склалися в бездоганний візерунок. Куртуазне кохання так само дає ключ, або ж код, до стосунків, які окреслили XVI століття. Я дописала книгу на тлі глобальної пандемії та особистої втрати. Мені допомагало відчуття, що за двадцять років, упродовж яких я пишу про Тюдорів, жодна історія ще не «хотіла» бути розказаною так сильно, як ця.

Куртуазне кохання почалося як літературна фантазія — стильна і стилізована гра, досить збурилива, щоб захопити увагу інтелектуалів, і досить огульна, щоб нею захопилися ті, хто слабо усвідомлював її тонкощі. У центрі — образ благородного коханця, зобов'язаного служити без винагороди, якщо доведеться, адже часто його кохана вже була заміжною і займала вище становище, ніж він.

Фантазія суперечила реальності в часи, коли закон цілковито підпорядковував жінок чоловікам, а аристократичний шлюб був питанням батьківських домовленостей і власності,

продовження династії та політичної необхідності. Незважаючи, а може, й завдяки цьому її вплив на серця та розуми європейської еліти ніколи не втрачав сили. Куртуазне кохання не обмежувалося літературою. Як ми вже пересвідчилися в час фейкових новин, немає нічого потужнішого за хорошу історію.

Мрія про куртуазне кохання народилася зі справжньої людської потреби: із невдоволення жорсткими обмеженнями, які церква й держава прагнули накласти на почуття та чуттєвість. Якщо правила стверджують, що шлюб є питанням прагматизму й політики, а сексуальне бажання толерується лише для дітонародження, чому б не зародити інші закони в альтернативній, бажанішій реальності? Ця всемогутня уявна споруда проіснувала понад триста років, коли дійшла черга родини Тюдорів, і могла проіснувати довше.

Слово «закохані» в назві книги викликає сумніви в ній. Звучить ванільно, ніби йдеться про шоколадку з кремовою начинкою не першої свіжості. Однак насправді тема куртуазного кохання глибоко суперечлива. 1936 року у своїй класичній «Алегорії кохання» Клайв Стейплз Льюїс (видатний медієвіст, автор «Хронік Нарнії») назвав його багатвіковою силою, проти якої «Відродження було лише брижами на поверхні літератури». Утім його існування поза межами літературної гри багато сучасних істориків піддають сумніву. У 1968 році (в епоху, яка пишалася порушенням питань сексуальності) Дюрант Вейт Робертсон скаржився, що концепції бракує інтелектуальної респектабельності, бо деякі його колеги викладали середньовічні тексти під сльозливу мелодію. З ним часто погоджувалися, хоча насправді сага про куртуазне кохання також є сагою про одержимість, безмірне насильство та емоційну жорстокість*.

Мало хто сьогодні припустить, що Елеонора Аквітанська та її сучасники очолювали справжні «суди кохання». Це грайливо

* Ті, хто сумнівається, кажуть, що немає доказів його існування поза літературою. Я сподіваюся довести, що вони є, — просто їх шукали не в тому столітті.

змальовували письменники XII століття і докладно описували вчені наступних віків. У судах дискутували про заплутані питання, наприклад, чи кохання, яке є справою вільного вибору серця, узагалі може існувати в нудних шлюбних обмеженнях. Відкинути емоційну силу концепції, що пронизала мистецьке життя чотирьох століть, означає відмовити собі в доступі до цілого спектра досвіду. Не кажучи вже про роль куртуазного кохання в плеканні ширшого бачення романтичного кохання, яке досі домінує, і наданні йому барв. Подібне відчуження особливо дивує, коли світ (частково, але не цілком через COVID-19) здатен звужитися або розширитися відповідно до нашого уявлення про нього, незалежно від шуму зовнішньої дійсності.

Емоції, якими керувалися Тюдори, варті вивчення так само, як закони, які вони ухвалювали, і битви, в які вони йшли. Пояснити скептицизм довкола куртуазного кохання почасти можна тим, що емоції традиційно вважалися суто жіночою сферою, тож і куртуазне кохання є культурою, принаймні теоретично, призначеною для жінок. Інші підходи до історії Тюдорів або Середньовіччя — військовий, дипломатичний, юридичний, конституційний — неминуче спираються на досвід чоловіків, які вели війни й ухвалювали закони.

Біографічний підхід часто висуває на передній план історії деяких видатних жінок, чий життя досить добре задокументовані. Однак через брак інформації про внутрішній світ особистості, вона видається пласкою, немов ілюстрація в рукописі.

Кілька років тому, під час написання книжки «Кровні сестри: жінки, що стоять за Війною троянд», мене болісно вразив один факт. Відомо, що Сесилія Невіл, мати Едварда IV та Річарда III, бачила, як одного з її синів, Кларенса, стратили за наказом іншого, а третій підозрювався у вбивстві її онуків, «принців у Тауері». Проте немає жодних свідчень, що вона думала або відчувала, на чиєму боці була. Можливо, однією з причин тривалого захоплення Тюдорами є широка доступність джерел, що, як бенкет після голоду, втамовують відчуття нестачі.

Замість того, щоби піддавати сумніву достовірність концепції куртуазного кохання, варто поміркувати над її користю. Насамперед для династії Тюдорів, яка скористалася старими історіями, щоб забезпечити довіру до нового режиму. Хоча з погляду сьогодення ми констатуємо, що вони вступили в епоху модерну, Тюдори прагнули зобразити себе законними спадкоємцями давньої і благородної традиції середньовічної монархії. Хай якими далекосяжними нововведеннями ознаменувалося правління Генріха та Єлизавети, самі вони спиралися на минуле, а не майбутнє. Куртуазна віра також мала користь для жінок, які намагалися знайти собі місце в бурхливому XVI столітті. Вони з вдячністю приймали кодекс, який міг дати їм автономію, ба навіть панування.

Нині вивчення куртуазного кодексу несе користь тим, хто прагне зазирнути в середньовічну свідомість. Воно дає рідкісну можливість стати поруч із Тюдорами на рівних умовах, насолодитися тими самими історичними художніми творами. Вони поглинали куртуазні фантазії так само, як ми. Нема жодної ілюстрації «Облоги Шато-Вер» 1522 року, натомість є зображення, яке на неї надихнуло.

Група невідомих ілюстраторів дала собі волю на понад триохстах блискучих аркушах пергаменту «Латтреллівського псалтиря», які замовив лінкольнширський джентльмен у першій половині 1300-х років. Вони зображували ідилічні сцени повсякденного життя, роздуми сера Джеффри Латтрелла про життєвий шлях і лицарство, дивних тварин із людськими рисами, що змальовували жаский бік середньовічних догматів. Також вони зобразили облогу Замку кохання, вежі і двори якого символізували неприступну цнотливість Діви Марії. Поки лицарі в позолочених обладунках наполегливо стараються залізти на стіни вежі, дами енергійно (хоч і не дуже ефективно) обороняються зсередини, кидаючи квіти. Мабуть, лицарі могли б захопити цей замок. А от чи *мусили*... Це питання сягає самої суті куртуазної комунікації, хоча, здається, в XVI столітті воно вирішилося на користь чоловіків.

Облога Замку кохання — образ, створений не так для змалювання реальності, як для натхнення на фантазії. Як на мене, ту саму функцію виконує ще одне зображення, датоване пізнішим століттям. Вважається, що на ступці так званого Верльського триптиху, написаного в Кельні в 1430-х роках і нині виставленому в національному музеї Прадо в Мадриді, зображена свята Варвара, яка читає. (Знайти середньовічні зображення святих жінок за читанням напрочуд легко, це обнадійливо.) Поглинута книгою, вона сидить у розкішному, але зручному вбранні на пухких подушках, поряд у вазі стоїть ірис, а позаду в каміні виграє полум'я. За відчиненим вікном кімнати вдалині будується вежа — місце її ув'язнення. Саме вона ідентифікує образ як святую Варвару, яку батько-язичник замкнув там у марній спробі вберегти від згубного впливу залицяльників і християнства.

Можна припустити, що книжка, яку вона тримає перед собою, є твором християнської теології, однак і книга, і відчинене вікно відкривають простір для уяви. Занадто легке отождоження із сучасним світом — пастка для історика, адже не враховуються глибокі розбіжності в переконаннях і припущеннях упродовж століть. Хай там як, важко не подумати про нас, про якусь сучасну творчу підлітку, залюблену в книжки.

Стрибок від триптиху в Прадо і вежі XV століття до провінційного кінотеатру «Одеон» в 1970-х роках може видатися зарізким. Утім ця книжка також про довге потойбічне життя привида на ім'я куртуазне кохання. Конкретно ця залюблена в книжки підлітка вперше зустрілася з ним на пошарпаних килимах кінозалу, попиваючи фруктовий напій «Kia-Ora» під час ранкового суботнього сеансу «Камелота».

Уперше він вийшов на екрани 1967 року, але повторювався з року в рік і став моїм першим «справжнім» фільмом. Я хотіла бути Гвіневерою, яку зіграла Ванесса Редгрейв, у її блискучому білому хутрі та металізованих рукавичках, і яку обожнювали